

Bediüzzaman Said Nursî'nin Münazaratında Adalet Yaklaşımı

Veli Sırım

Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan Ü. Öğretim Üyesi

Giriş

Genel anlamda “bir şeyin gerçek yerine konulması”¹ olarak tarif edilen “adâlet” kavramı Arapça a-de-le kökünden gelir. Denk olmak, birbirine eşit olmak, doğru olmak, terazinin kefelерini eşit hale getirmek, adil olmak, insaf etmek, işte doğru olmak, eşit muâmele etmek, adâletle hükmetmek, taraf-sızlık, hakkı yerine getirmek, istikamet, ifrat ile tefrit arasında olmak, işleri yerinde ve zamanında yapmak gibi maddî ve manevî anlamları bulunur.²

İslâm'a göre, insanlar arası bütün ilişkiler adâlet prensibi üzerinde gerçekleşmelidir. İnsanların gerek ferdî, gerekse içtimâî ve toplumlararası ilişkilerinin düzenlenmesiyle ilgili getirilen hükümler adâlet temeli üzerine kurulmuştur. Hoşgörü, fikir ve inanç hürriyeti ancak adâletin gölgesinde gerçekleşebilir.³

Adâletin bir çok cephesi ve her bir cephesini ifâde eden bir çok kelime vardır. En çok kullanılanı ise “adl” kelimesidir. Kıst, kast, istikamet, vasat, nasib, hisse, mizan vb. ise aynı anlamı taşıyan kelimelerdendir. Diğer yandan Arapçada adâlet kelimesinin zıddı, İngilizce'deki gibi “-sizlik” ekiyle (justice karşılığı injustice olması gibi) değil, apayrı bir kelimeyle ifâde olunur: Cevr. Bu kelimenin de her biri anlam nüansları taşıyan bir takım

1. Hüseyin b. Abdillâh, *Âsârü'l-Evvel fi-Tertibi'd-Düvel*, (Suyûtî'nin Tarihi'l-Hulefa kenarında), Mısır-1345/1927, s. 21.

2. Cerrahoğlu, İsmail, “Kur'an-ı Kerim'in Öngördüğü Adâlet Esasları”, Diyanet İlmî Dergi, C. 29, Sayı: 2, 1993, s. 17.

3. Mevlevî, Faysal, *el-Üsûsüs-Şer'iyye li'l-Alâkât beyne'l-Müslimin ve Gayri'l-Müslimin*, Beyrut-1410/1990, s. 9.

“Ey iman edenler! Allah için adâleti ayakta tutup gözetin şâhidler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz, sizi adâletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun ki o, takvâya en yakın olandır...”

anlamdaşları vardır: Zulüm, tuğyan, inhiraf gibi. ⁴

“Adl” kelimesinin karşılığı olan bu kelimelerin, taşıdıkları farklı anlamlarıyla birlikte Kur’an’da yer aldığını belirtmek gerekir. Bu konuda “el-Adl” kelimesinin Kur’an’da gerek fiil ve gerekse mastar olarak 27 yerde, eşanlamlısı olan “el-Kıst” ve benzerlerinin ise 20 yerde geçtiği tespit edilmiştir. ⁵

Örnek vermek gerekirse:

“Gerçekten Allah size, emânetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hük-mettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder...” ⁶

Burada asıl muhatabın insanları yönetmekle yükümlü bulunan devlet adamları, valiler veya hakimler olduğu söylenmekle birlikte, aynı hitabın fert fert bütün insanlığa olduğunu görmekteyiz. İnsanların sulh ve sükûn içinde yaşamalarını sağlamaya yönelik en büyük tedbir olarak adâletin yerleştirilmesi gösterilir ve bir vecibe olarak yüklenir.

Adâlet konusunda bize ışık tutacak diğer âyette şöyle buyrulmaktadır:

“Ey iman edenler! Allah için adâleti ayakta tutup gözetin şâhidler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz, sizi adâletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun ki o, takvâya en yakın olandır...” ⁷

Burada görüldüğü gibi, Müslümanların düşmanlara karşı dahi olsa adâlet prensibinden ayrılmamaları gerekmektedir. Buna İlâhî bir görev ve yükümlülük olarak da bakabiliriz. O halde adâlet, ayırım gözetmeksizin bütün insanlık için uygulanmalıdır. Kin, nefret ve öfkeyi doğuran herhangi bir sebeple adâleti terk etmek, onun yerine zulüm yolunu tercih etmek kesinlikle câiz değildir. Âyette ayrıca manevî sorumluluğa da dikkat çekilmekte, adâletli olmanın takvâ gereği olacağı, aksi istikamette davranmanın ise Allah’ın hoşnutsuzluğunu celb edeceği vurgulanmaktadır.

Kısaca “el-Emru bi’l-Adl ve’n-Nehyu ani’z-Zulm” kuralını çıkarabileceğimiz mezkûr âyet hakkında İbn Teymiyye (v. 728/1328) şu yorumu yapmaktadır:

“Adâlet her durumda ve herkes üzerine vücûb ifade eden bir emirdir, zulüm ise yine her durumda ve herkes için haramdır. Müslümana, kafire, hatta zalime karşı da olsa zulüm yapılması haramdır, adâletten ayrılmamak gerekir.” ⁸

“Orta” yahut “iki uç menzil arasında orta noktada” manalarını taşıyan “vasat” kelimesi de itidal, ımlılık, ölçülülük ve en geniş ifadeyle “adâlet” anlamında kullanılmıştır. Kur’an, mü’minlerin yalnızca fert olarak bu ilkeye sarılmalarını tenbih etmekle kalmaz, topluca onlardan “orta yolda bir ümmet” olmalarını talep eder. ⁹ Hiç şüphesiz bu vasıf sadece birbirleriyle olan ilişkilerinde değil, gayr-ı müslimlerle olan ilişkilerinde de ön planda tutulması gerekli bir özelliktir.

4. Khaddûri, Macid, *İslâmîda Adâlet Kavramı* (Terc. Salahaddin Ayaz), İstanbul-1991, s. 22.

5. Ebü Ceyb, Sa’dî, *Dirâse fi-Mimbâci’l-İslâm es-Siyasi*, Beyrut-1406/1985, s. 750.

6. *Nisâ Suresi*, 4/58

7. *Mâide Suresi*, 5/8

8. İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim, *el-Fetava’l-Kübrâ*, 1/342, Kahire-1329

9. Khaddûri, Macid, *İslâmîda Adâlet Kavramı*, s. 23.

10. Ebü Zehre, *İslâmîda Beşeri Münâsebeler* (terc. Hüseyin Algül-Osman Şekerci), İstanbul-1971, s. 148.

Müslümanlara emredilen adâlet prensibi, devletlerarası örftte “mukâbele bi'l-misil” olarak bilinen genel kuralda da kendini göstermektedir. İslâm'a göre misliyle mukâbele kuralını diğer devletler haddi aşsalar dahi, üstün ahlâk ve fazilet esaslarıyla sınırlamıştır. Eğer düşman tarafın yaptığı haksızlık ve zulme aynıyla karşılık vermek belirtilen esaslara aykırıysa, işlenen zulüm ve haksızlık ne kadar büyük dahi olsa bu yol tercih edilmez. Adâlet fikrini gerçek anlamda benimseyen Müslümanlar, bir fert veya topluluğa düşman olsalar, kin ve nefret de duysalar, bu duyguları onları asla adâletsizliğe sevk etmeyecektir.¹¹

Mukâbele bi'l-misil kuralının bu şekilde tatbiki İslâm hukukunda; “Zarara zararla mukâbele yoktur”¹² şeklinde kaideleşmiştir.

İstibdat-hürriyet bağlamında adâlet kavramı

Buraya kadar aktardığımız bireyler ve toplumlar arası münasebetlerde temel teşkil eden adâlet kavramıyla ilgili genel bir çerçeve çizdikten sonra, Bediüzzaman Said Nursi'nin kaleme aldığı Münazarat isimli eserine bu kavram çerçevesinde bakalım.

Bediüzzaman'ın 24 Temmuz 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet'in ilanı öncesi ve sonrasında yaşananlara dair Kürt aşiret reisleri ve önde gelenlerinin yönelttikleri sorulara verdiği cevaplarda adâlet kavramına doğrudan ve pek fazla vurgu yapmadığını görüyoruz. Bunun sebebi olarak da, yaşanan olaylarda ana aktör olarak ifade edebileceğimiz “istibdat” uygulamalarının daha öne çıkmış olmasıdır. İstibdat ve baskı rejimi ise aslında adaletin zıddı bir uygulama olan baskı, zulüm ve haksızlığın bir diğer yansımasıdır. Dolayısıyla Bediüzzaman *Münazarat* isimli eserinde, istibdada karşı yeni uygulamaya konulan Meşrutiyet sistemini savunurken, aslında adalet kavramını ve adaletin tesisini negatif bir yaklaşımla ele almış olmaktadır.

“İstibdat tahakkümdür, muâmele-i keyfiyedir, kuvvete istinad ile cebirdir, rey-i vâhiddir, sû-i istimâlâta gâyet müsâit bir zemindir, zulmün temelidir, insâniyetin mâhisidir. Sefâlet derelerinin esfel-i sâfilinine insanı tekerlendiren ve âlem-i İslâmiyeti zillet ve sefâlete düşürtüren ve ağrâz ve husumeti uyandıran ve İslâmiyeti zehirlediren, hatta her şeye sirâyet ile zehrini atan, o derece ihtilâfâtı beyne'l-İslâm ikâ edip, Mütezile, Cebriye, Mürcie gibi dalâlet fırkalarını tevliid eden, istibdattır...”¹³

Buna karşılık meşrutiyet ise; “İşlerinde onlarla istişare et”¹⁴ ve ‘Onların aralarındaki işleri, istişare iledir’¹⁵ âyet-i kerîmelerinin tecellisidir. Ve meşveret-i şer’iyyedir. O vücûd-u nûranînin kuvvete bedel, hayatı hakdır. Kalbi, mârifettir. Lisanı, muhabbettir. Aklı, kanundur şahıs değildir. Evet, Meşrutiyet; hâkimiyet-i millettir...”¹⁶

Münazarat'ın bir başka yerinde ise meşrutiyet ve istibdatın kaynağı hakkında şu ifadeler yer alır:

11. Cerrahoğlu, s. 20.

12. Suyûti, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, sh. 84, Kahire-1368

13. Nursi, Said, *Münazarat (İlk Dönem Eserleri içinde)*, Söz Basım Yayın, İstanbul-2009, s. 451.

14. *Âl-i İmrân Sûresi*, 3:159

15. *Şûrâ Sûresi*, 42:38

16. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 452.

“İstibdat
tahakkümdür,
muâmele-i
keyfiyedir, kuvvete
istinad ile cebirdir,
rey-i vâhiddir,
sû-i istimâlâta
gâyet müsâit
bir zemindir,
zulmün temelidir,
insâniyetin
mâhisidir.”

“Evet, bir millet cehâletle hukukunu bilmezse, ehl-i hamiyeti dahi müstebit eder.”

“Meşrutiyetin sırrı, kuvvet kanundadır, şahıs hiçtir. İstibdadın esâsı, kuvvet şahısta olur, kanunu kendi keyfine tâbî edebilir, hak kuvvetin mağlûbu.”¹⁷

Bu tespitin ardından Bediüzzaman, bu iki ruhun her zamanda birer şekle girdiğini, birer libas giydiğini söyler. İstibdadın galip geldiği dönemlerde meşrutiyetin tamamen mahvolup ortadan kalkmadığını, kâinatta hayrın mutlaka galip geldiğini, eninde sonunda meşrutiyet ve adaletin hükümfermâ olduğunu ifade eder.

Bediüzzaman, kendisine yöneltilen “İstibdadın çirkinliğine, meşrutiyetin bu derece iyiliğine delilin nedir?” sorusuna yine adalet perspektifini çok güzel ve muhataplarının anlayacağı nitelikte bir temsille cevap verir.

Bu temsilde Bediüzzaman hükümeti hekime benzetir. Çevre köy ve şehirlerde ayrı bir hastalığın varlığını farz eder. Eğer bu hekim çevresindeki dalkavuk ve yalancıların sözlerine iktifa eder de, hastaları bizzat tedavi edip teşhisini koymadığı, hastalığın mahiyetini doğru bir şekilde tespit etmediği halde reçete yazıp göndermiş olsa, o ilacı kullananlar kesinlikle şifâ bulmayacaklar ve öleceklerdir.

“İşte mahiyet-i istibdadın timsâli budur” dedikten sonra Bediüzzaman, Sultan İkinci Abdülhamid’in örnekteki hekim gibi yerinde mahpus gibi oturduğunu, biçare milletin halini anlayamadığını veya “zaaf-ı kalp ve kuvvet-i vehim ile” anlamak istemediğini, neticede yanlış yöntemlerle istibdadı ikame ettiğini dile getirir.

“Bizzarûre hükümet-i İslâmiyenin hedef-i maksadı olan meşrutiyet-i meşrûanın timsâlini” de yine aynı kurguyla örneklendirir. Buna göre bir hekim mesabesinde olan hükümet bütün köylerde ve şehirlerde ortaya çıkan hastalıkları bizzat teşhis etmiş, reçetesini yazmıştır. Cehaletten husûmete, zaaf-ı diyanetten diğer bütün sosyal ve toplumsal hastalıklara kadar bütün problemlere doğru ve yerinde müdahaleler, çözümler ortaya koyar.¹⁸

İstibdadın kaynağı

Bediüzzaman, istibdadın ve neticede adaletsizliğin tüm sorumluluğunu yöneticilere vermez. Bu noktada halkın da sorumlu oluşuna dikkat çeker ve şöyle der:

“Evet, bir millet cehâletle hukukunu bilmezse, ehl-i hamiyeti dahi müstebit eder.”¹⁹

Müstebit bir kurdun, biçare bir koyunu parça parça etmesi ve kavînin zayıfı ezmesinin hayvanların birinci düstur ve kavânîn-i esâsiyesinden olduğunu söyleyen Bediüzzaman İslâm tarihine de bu cihetten kısa bir bakış yapar:

“Şeriat-ı Garrâ zemine nüzûl etti; ta ki, zeminin yüzünü temiz ve insanın yüzünü ak etsin, şu insâniyetin siyah lekesini izâle etsin; hem de, izâle etti. Fakat, vâesefâ ki, muhît-i zamânî ve mekânînin tesiriyle, hilâfet saltanata inkılâp edip, istibdat bir parça hayatlandı. Ta Yezid zamanında, bir

17. Nursî, Said, *Münazarat*, s. 460.

18. Nursî, Said, *Münazarat*, s. 452-453.

19. Nursî, Said, *Münazarat*, s. 454.

derece kuvvet bularak, başını kaldırdığından, İmam-ı Hüseyin Hazretleri hürriyet-i şer'îye kılıncını çekti, başına havâle eyledi. Fakat, ne çare ki, istibdadın kuvveti olan cehil ve vahşet, cevâ nib-i âlemde zaynâb gibi Yezid'in istibdadına kuvvet verdi.”²⁰

Meşrûtiyetin güzelliklerinin Şark illerine ancak onda birinin geldiğini söylerken de gerekçe olarak yine bölge ahalisinin bazı eksik ve kusurlarına dikkat çeker:

“Zira sizin şu vahşetengiz, cehâletperver husumetefzâ olan sarp dağ ve derelerinizdeki vahşet ayılarından, cehâlet ejderhasından, husumet kurtlarından biçare meşrutiyet korkar, kolaylıkla gelmeye cesâret edemez. Eğer siz tembel kalıp da onun yolunu yapmazsanız, tembellik etseniz, yüz sene sonra tamamen cemâlini göreceksiniz...”²¹

Ümitsizliğe karşı muhataplarına hem ümit ışığı göstermek hem de sorumluluklarını hatırlatmak üzere şu uyarıyı yapar:

“Yeis, aczden gelir. Yeis, mâni-i herkemâldir. Hamiyet ise, şiddet-i mevânîa karşı şiddetle metânet etmektir... Ona çabuk gelmek istiyorsanız, işte mârifet ve faziletten demiryolunu yapınız! Ta ki, meşrutiyet, medeniyet denilen şimendifer-i kemâlâta binip ve terakkiyât tohumlarını bindirerek, kısa bir zamanda mânilerden kurtulup geçerek size selâm etsin...”²²

Meşrûtiyet perdesi altında da istibdad olabilir

Bediüzzaman'a göre istibdadın yansımaları “meşrûtiyet” perdesi altında da kendini gösterebilir. Zulüm ve haksızlık “adâlet” maskesi altında da gerçekleştirilebilir. Burada aslanan hakikati görebilmek ve teslim edebilmektir. Bediüzzaman veciz ifadelerle şöyle der:

“Ne kadar iyilik var, meşrutiyetin ziyasındandır; ne kadar fenalık var, ya eski istibdadın zulmetinden, yahut meşrutiyet nâmıyla yeni bir istibdadın zulmündendir.”²³

Aşiret üyelerinin dile getirdiği belirsizliklere ve itirazlara karşı, meşrûtiyeti “ehven-i şer” olarak nitelemesi, bu sisteminin, şeriattan bir parmak ayrıldığı düşünülürse, eski istibdat döneminin yüz arşın ayrıldığına vurgu yapması da yine adalet yaklaşımının bir örneğidir.²⁴

Evrensel adâlet anlayışı

Bediüzzaman, bir başka vesileyle de aşiretlerin aşına olduğu dil ve uygulamayı kullanarak şöyle der:

“Mânen her bir zamanın bir hükmü ve hükümrânı vardır. Sizin ıstılahınızca o zamanın makinesini çeviren bir ağa lâzımdır. İşte zaman-ı istibdadın hâkim-i manevîsi kuvvet idi. Kimin kılıncı keskin, kalbi kâsî olsa idi, yükselirdi. Fakat zaman-ı meşrutiyetin zenbereği, ruhu, kuvveti, hâkimi,

“Yeis, aczden gelir. Yeis, mâni-i herkemâldir. Hamiyet ise, şiddet-i mevânîa karşı şiddetle metânet etmektir...”

20. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 460.

21. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 455.

22. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 455.

23. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 456.

24. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 461.

"Maatteessüf,
büyüklerdeki
meziyet, sebep-i
tevâzu iken,
vâsıta-i tahakküm
oluyor; avamdaki
zayıf bir damar,
câlib-i şefkat iken,
vesile-i esâret
oluyor."

ağası haktır, akıldır, mârifettir, kanundur, efkâr-ı âmmedir... Ey Kürdler! Sizin bey ve ağa, hatta şeyhleriniz dahi eğer kuvvete istinad ile kılınçları keskin ise, bizzarure düşeceklerdir. Hem de müstehaktırlar. Eğer akla istinad ile cebir yerine, muhabbeti isti'mâl ve hissiyatı efkâra tâbi' ise, o düşmeyecek belki yükselecektir."²⁵

Bu ifadelerinde Said Nursî, dönemsel bir gelişme ve uygulamaya dair bilgi vermekle birlikte, evrensel ve devamlı olarak uygulanması gerekli bir adalet anlayışına, "akıl, marifet, kanun ve efkâr-ı amme"nin meczolunduğu, "akla istinad ile cebir yerine muhabbeti isti'mâl ve hissiyatı efkâra tâbi'" adaletli bir yapılanmanın lüzumuna da vurgu yapmaktadır.

Müstebid ve âdil devlet adamlarının misali

Bediüzzaman, bir yandan müstebid, diğer yandan müstebid olmayan, bir diğer ifadeyle âdil devlet reisini yine birer temsil ile ifade eder.

Müstebid reis, istibdat ve despotlukla, kuvvete ve hileye başvurarak, kendinde olmayan ama varmış gibi gösterdiği kuvvetiyle halkı etkisi altına almak ister. Korku ve zorbalıkla insanları daima aşağılar, şevkini kırar ve adeta hayvan mesabesine indirir. Bütün fazilet ve üstünlükleri üzerinde toplar. Hata ve kusurları halka fatura eder. Halk bu vasatta yaptığını bir dava ve ideal için yapmaz oluyor. Yaptıklarına riya, dalkavukluk ve yalan karışıyor. Şevkler sönüyor. Yöneticileri, idarecileri onların omuzlarına basarak yükseliyor. En baştaki reis, o milletin gonca misal istidatlarına perde oluyor, o kabiliyetleri yeşertecek ziyaya engel oluyor.

Adâletli reis ise, hakka dayanarak, akılı kullanarak, milletini kendisine muhabbetle bağlıyor. Onların omuzları üstüne çıkmak yerine, onları omzuna alıp yükseltiyor. Şevklerini uyandırıyor. Bir hayır ve iyilik vaki olduğunda milletine veriyor. Hakkın yerini bulması için milletini ziya-i mârifete (ilim ve irfanın ışığına) tutuyor, gonca-misal olan o milletin hissiyatına muhabbet ve aklın bereketli suyunu gönderiyor, neşv-ü nemâ bulmasını sağlıyor. Bütün bu yaptıklarıyla "Milletin efendisi, onlara hizmet edendir"²⁶ hadis-i şerifinde ifade buyrulan hakikî reislik payesini hak ediyor.

Bediüzzaman gerek verdiği temsille, gerekse Münazarat'ın daha pek çok yerinde, her fırsatta ağaların, şeyhlerin ve ilim ehlinin halk üzerine kurdukları maddî ve manevî istibdatlara da dikkat çeker. Bu temsilin hemen akabinde zikrettiği şu ifadeler bunun bir tekrarı ve teyidi mahiyetindedir:

"Elbette bir doğru şeyhin müridleri, yahut eski âdil beylerin mensuplarıyla, müstebit bir ağa hizmetkârlarının cihet-i irtibatta farklarını bulursunuz.

"Maatteessüf, büyüklerdeki meziyet, sebep-i tevâzu iken, vâsıta-i tahakküm oluyor; avamdaki zayıf bir damar, câlib-i şefkat iken, vesile-i esâret oluyor."²⁷

Meşrûtiyet rejiminde halkın yönetime ve yöneticilere karşı sorumluluk-

25. Nursî, Said, *Münazarat*, s. 457.

26. el-Mağribî, *Câmiü's-Şeml*, 1:450, Hadis no: 1668; el-Aclû-nî, Keşfü'l-Hafâ, 2:463.

27. Nursî, Said, *Münazarat*, s. 458-459.

larından birisi de, icraatlardaki doğru ve yanlışları yerinde değerlendirmekle ilgilidir. Bediüzzaman'a göre öncelikle hatasız ve kusursuz bir yönetim beklemek muhali talep etmektir. "Nokta-i nazar, hükümetin hasenâtı, seyyiatına tereccuhu," yani güzel icraatlerin yanlış ve çirkin icraatlara olan üstünlüğü olmalıdır. Gerçekte, hatasız ve yanlışsız bir yönetim olamaz ve böyle bir beklentiye girmek de büyük hatâdır. Bediüzzaman bu yaklaşımda olanlara "anarşist" nazarıyla baktığını söyler. "Zira onlardan birisi—Allah etmesin—bin sene yaşayacak olsa, âdetâ mümkün hükümetin hangi sûretini görse, hülya ile yine razı olmayacak. Şu hülyanın neticesi olan meylü't-tahrip ile, o sûreti bozmaya çalışacak"tır.

Hürriyet-iman bağlantısı

Bediüzzaman, hürriyetle iman arasında bağlantı kurar ve şöyle der:

"Rabıta-i iman ile Sultan-ı Kâinata hizmetkâr olan adam, başkasına tezellül ile tenezzül etmeye ve başkasının tahakküm ve istibdadı altına girmeye o adamın izzet ve şehamet-i imaniyesi bırakmadığı gibi; başkasının hürriyet ve hukukuna tecavüz etmeyi dahi, o adamın şefkat-i imaniyesi bırakmaz."²⁸

Bu ifadelerde aslında adalet eksenli bir dünya görüşü kendini gösterir. Başkasının tahakküm ve istibdadı altına girmeyi elvermeyen, buna karşılık başkasının hürriyet ve hukukuna azamî riayet eden bireylerin oluşturduğu bir toplum adaleti ayakta tutan bir toplumdur. Bediüzzaman'a göre imanın kuvveti oranında bu özellik daha da belirginleşir. Buna dair en büyük örnek olarak da Asr-ı Saadet'i gösterir. Böyle bir örneğin rehber alınması halinde ise ileriye yönelik ümit dolu bir tablonun İslam dünyasını beklediğini müjde verir.

"İman ederim ki, umum âlem-i İslâm, millet-i insaniyede ve Âdem kavminde bir meclis-i meb'usan-ı mukaddese hükmüne geçecektir. Selef ve halef, asırlar üzerinde birbirine bakıp mabeynlerinde bir encümen-i şûrâ teşkil edeceklerdir."²⁹

Hürriyet ve adâlet bağlantısı

Bediüzzaman'ın istibdadın alternatifi olan hürriyete getirdiği tanımda da yine gerçek adaletin çerçevesini görmekteyiz. Hürriyet ve özgürlüğün kendilerine yanlış tanıtıldığını; hürriyeti her şeyi yapmaya izin veren, her türlü ahlâksızlığa ve azgınlığa zemin hazırlayan bir sistem olarak tanıtıldığını söyleyerek, özellikle hürriyet hakkında çok detaylı sorular yönelten aşiret reislerine Said Nursi'nin verdiği şu cevap dikkat çekicidir:

"Nâzenin hürriyet, âdâb-ı şeriatla müteeddibe ve mütezeyyine olmak lâzımdır. Yoksa, sefahet ve rezalettaki hürriyet, hürriyet değildir. Belki hayvanlıktır, şeytanın istibdadıdır. Nefs-i emmâreye esir olmaktır. Hürriyet-i umumî, efrâdın zerrât-ı hürriyâtının muhassalıdır. Hürriyetin şe'ni odur ki, ne nefesine, ne gayrıya zararı dokunmasın."³⁰

"Rabıta-i iman ile Sultan-ı Kâinata hizmetkâr olan adam, başkasına tezellül ile tenezzül etmeye ve başkasının tahakküm ve istibdadı altına girmeye o adamın izzet ve şehamet-i imaniyesi bırakmadığı gibi; başkasının hürriyet ve hukukuna tecavüz etmeyi dahi, o adamın şefkat-i imaniyesi bırakmaz."

28. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 473.

29. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 512.

30. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 471.

“Hürriyet budur
ki: Kanun-u
adalet ve tedipten
başka, hiç kimse
kimseye tahakküm
etmesin.
Herkesin hukuku
mahfuz kalsın,
herkes harekât-ı
meşruasında
şâhâne serbest
olsun. ‘Allah’ı
bırakıp da
birbirinizi rab
edinmeyin’
nehyinin sırrına
mazhar olsun.”

Hemen devamında gelen şu ifadeler ise hürriyetle adalet arasındaki sıkı ilişkini açıkça ortaya koyar:

“Hürriyet budur ki: Kanun-u adalet ve tedipten başka, hiç kimse kimseye tahakküm etmesin. Herkesin hukuku mahfuz kalsın, herkes harekât-ı meşruasında şâhâne serbest olsun. ‘Allah’ı bırakıp da birbirinizi rab edinmeyin’³¹ nehyinin sırrına mazhar olsun.”³²

Bediüzzaman, anayasal hükümeti niçin bu kadar yücelttiğine dair yöneltilen bir soruya hürriyet fikri eksenli olarak şöyle cevap verir:

“... Zirâ Meşrutiyet hükûmete düştüğü vakit; fıkri-i hürriyet, meşrutiyeti her vecihle uyandırır. Her nev’de, her taifede onun sanatına ait bir nevi meşrutiyeti tevlid eder. Hatta ulemada, medariste, talebede bir nev’i meşrutiyeti intaç eder. Evet, her taife ona mahsus bir meşrutiyet bir teceddüd ilham olunuyor.

“İşte şu arkasında şems-i saadeti telvih eden; ve temayül ve incizab ve imtizaca yüz tutan lemaat-ı meşverettir ki; bana meşrutiyet hükümetini bu kadar sevdirmiştir...”³³

Bu ifadelerden hürriyet ortamında sadece yönetim açısından değil, otoritenin söz konusu olduğu medreselerde alimler ve talebeler arasında da meşrutiyet zemininin gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır.

Hürriyetin doğru okunması

İstibdadın her nev’ine karşı çıkmakla birlikte bir yandan hürriyeti kötüye kullanıp bir takım arzu ve heveslerin önünü açanlara, diğer yandan bazı kötü ve yanlış örneklerden hareketle hürriyet ortamından korkup çekinenlere de temas eder Bediüzzaman.

“Öyleleri hürriyeti değil, belki sefahet ve rezaletlerini ilân ediyorlar ve çocuk bahanesi gibi hezeyan ediyorlar. Zira, nâzenin hürriyet, âdâb-ı şeriatla müteeddibe ve mütezeyyine olmak lâzımdır. Yoksa, sefahet ve rezaletteki hürriyet, hürriyet değildir. Belki hayvanlıktır, şeytanın istibdadıdır. Nefs-i emmâreye esir olmaktır.”³⁴

Bu ifadelerin ardından hürriyeti “insan her ne sefahet ve rezalet işlerse, başkasına zarar vermemek şartıyla bir şey denilmez” şeklinde tarif edenlere karşı gerçek bir hürriyet tarifi getirir:

“Hürriyetin şe’ni odur ki, ne nefesine, ne gayrıya zararı dokunmasın...”

“Belki hürriyet budur ki: Kanun-u adalet ve tedipten başka, hiç kimse kimseye tahakküm etmesin. Herkesin hukuku mahfuz kalsın, herkes harekât-ı meşruasında şâhâne serbest olsun.”³⁵

Gayr-i Müslimlerle ilişkilerde adâlet

Aşiret reislerinin, Said Nursi’ye yönelttikleri soruların arasında, yeni

31. *Âl-i İmrân Sûresi*, 3:64.

32. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 472.

33. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 456-457.

34. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 471.

35. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 472.

ilân edilen anayasayla Ermenilere ve diğer gayr-ı müslim azınlıklara tanınan haklar da vardı. Bu kesimlere sunulan hakların, Müslamanlarla eşit hale getirilmesini şiddetle eleştiriyorlar ve yeni uygulamaların İslâm şeriatına uygun olup olmadığını soruyorlardı.

Bediüzzaman'ın verdiği uzunca cevabın hemen başındaki şu ifade, adaletin uygulama örneği özelliğini taşır:

“Evvela: Onların hürriyeti, onlara zulmetmemek ve rahat bırakmaktır. Bu ise, şer’idir.”³⁶

Gayr-ı Müslimlerle eşitlik konusunda gelen itiraz dolu soruya Bediüzzaman'ın verdiği cevap yine adâlet prensibinin bir uygulaması mahiyetindedir:

“Müsavat ise, fazilet ve şerefte değildir, hukuktur. Hukukta ise şah ve gedâ birdir. Acaba bir şeriat, “karıncaya bilerek ayak basmayınız” dese, tâzibinden men etse, nasıl benî Âdem'in hukukunu ihmâl eder? Kellâ... Biz imtisal etmedik. Evet, İmam-ı Ali'nin (r.a.) âdî bir Yahudi ile muhakemesi ve medâr-ı fahriniz olan Salâhaddin-i Eyyûbî'nin miskin bir Hıristiyan ile mürafaası, sizin şu yanlısınızı tashih eder zannederim.”³⁷

Sonuç

İslâm adâleti tesis etmek üzere gelmiştir. Tüm kâinatı kuşatan adâlet kanunu, insanlar arası ilişkilerin de temelini teşkil etmelidir.

Adâletin gerçekleşmesi tüm insanların sorumluluğunda olduğu gibi, böyle bir tablodan hasıl olacak güzelliklerden herkes istifade edecektir. Hürriyet, hoşgörü, eşitlik, yardımlaşma, dayanışma, diğergâmlık, fedakârlık, kahramanlık vb. nice insânî haslet, aslında adâletin ferdî ve içtimaî hayatın en ince ayrıntılarına kadar ikamesiyle kendisini gösterecektir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin Münazarat isimli eserinde adâlet kavramına doğrudan vurgu yapılmadığını görmekteyiz. Ancak bu eserde başta istibdad ve hürriyet kavramları olmak üzere, eşitlik, milliyet olgusu, geri kalmışlık, eğitimsizlik, gayr-i Müslimlere tanınan haklar gibi konular üzerinde detaylı olarak izahlar verilmektedir. Ancak Bediüzzaman'ın tüm yorumlarında adâlet eksenli bir yol izlediğini açık bir şekilde görmekteyiz. Takip ettiği bu yolun ilk basamağını fert teşkil ederken, en geniş daireye, toplum, ülke, tüm İslâm âlemi ve beşeriyetin tamamı şeklinde basamaklar birbirini izlemiştir. Bütün bu yorum ve izahların kaynağında ise Bediüzzaman'ın Adâlet-i İlahiyeye olan sonsuz imanı ve bu imandan kaynaklanan benzersiz ümitvarlığı bulunmaktadır. Bu iman ve ümitvar oluş hasleti için 1908 yı-

*“Müsavat
ise, fazilet ve
şerefte değildir,
hukuktur.
Hukukta ise şah
ve gedâ birdir.”*

36. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 474.

37. Nursi, Said, *Münazarat*, s. 477.

İnnda ilan edilen Meşrutiyet ve kabul edilen anayasa sadece birer vesile olmuşlardır. Buna dair nice örneklere Bediüzzaman'ın bu hadisenin ardından yaşadığı yarım asırlık hayatı boyunca şahid olmaktadır.

Özet

Bu makalenin ana hareket noktası Bediüzzaman Said Nursi'nin Münazarat isimli eseridir ve bu eserdeki adâlet vurgusunun çok az olduğu bir vakiyadır. Mezkur eserde başta istibdat ve hürriyet kavramları olmak üzere, İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla üzerinde çokça durulmaya başlanan eşitlik, milliyet olgusu, geri kalmışlık, eğitimsizlik, gayr-i Müslimlere tanınan haklar gibi konular üzerinde detaylı olarak izahlar verilmektedir. Ancak gerek istibdat, baskı, zorbalık, cebir ve haksız uygulamalar gibi menfi uygulamalar olsun gerekse hürriyet, eşitlik, meşveret, şûra, hukukun üstünlüğü gibi müsbet kavramlar olsun Bediüzzaman'ın tüm yorumlarında adâlet eksenli bir yol izlediğini açık bir şekilde görmekteyiz.

Anahtar kelimeler:

Hürriyet, İstibdat, Adalet, Eşitlik, Meşrutiyet, Muhabbet.

Abstract

The main starting point of this essay is the work of Bediüzzaman Said Nursi, Münazarat 'the Debates' and it is a fact that justice has been emphasized the least in this work. In his work detailed explanations are made on various issues such as freedom, despotism, equality, nationality phenomenon, backwardness, lack of education, rights of non-Muslim minorities, which were addressed strongly with the declaration of the Second Constitution. However, we may clearly observe a method based on justice in all of Bediüzzaman's interpretations concerning both negative practices such as despotism, oppression, tyranny, coercion and injustice and the positive practices like freedom, equality, consultancy, counseling, and the superiority of law.

Key Words

Freedom, despotism, justice, constitutionalism, love